

Doe het zelf? Gevaren en mogelijkheden van pastorale zelfhulp literatuur.

R.Ruard Ganzevoort

In: *Soteria* 11(2), 1994, 2-13.

ABSTRACT

Do-it-yourself. Risks and Possibilities of Pastoral Self-Help Literature

This paper reflects on the possibilities and risks of pastoral self-help literature. The origin of the uprising interest is located in the new attention for lay helpers, for individual responsibility, and in omissions in formal pastoral care and counseling. The author describes psychological and theological premises of five recent books, focusing on acceptance, and concludes that the approach is often shallow and uncritical. Although these books definitely serve a good purpose, there is a risk in pastoral 'self-medication', because it may lack the social and religious communion needed for real healing. Pastoral self-help literature, then, may be useful when integrated with healing relationships.

In de afgelopen jaren is een ware stortvloed van pastorale zelf-hulp-literatuur verschenen. Natuurlijk waren er altijd al kleine boekjes en brochures die tot troost en ondersteuning waren, zoals de talloze gedichtenbundels en boekjes met Bijbelteksten voor de zieken en eenzamen. Nu is er echter de tendens, dat steeds zwaardere problemen ter hand worden genomen, en dat de boekjes niet alleen meer troost en steun willen bieden, maar daadwerkelijk therapeutisch willen bijdragen aan de groei en het herstel. In dit artikel wordt eerst de vraag gesteld wat van deze ontwikkeling de wortels zijn. Daarna wordt een voorzichtige aanzet gegeven tot een analyse van een aantal van deze boekjes, waarna de mogelijkheden en de gevaren aan de orde komen.

ACHTERGRONDEN

In de afgelopen eeuw is het pastoraat ingrijpend veranderd. De belangrijkste oorzaken daarvan liggen in de veranderde samenleving, en in de opkomst van andere vormen van hulpverlening. Oorspronkelijk waren er nauwe banden tussen hulpverlening en geloof, of het nu ging om maatschappelijke dienstverlening en diaconaat, medische zorg en priesterlijke dienst, of psychische begeleiding en

pastoraat (waaronder de biecht). Deze verbindingen zijn stuk voor stuk onder druk komen te staan van de toe te juichen professionalisering van overheidsdiensten, de toegenomen deskundigheid van artsen en verplegers/verpleegsters, en de geheel nieuwe ontwikkeling van psychologie en psychotherapie.

In eerste instantie leidde dat tot een afname van de rol van de kerk en het pastoraat. Ondanks verwoede pogingen om het tij te keren werd de taak van het pastoraat teruggebracht tot geestelijke bijstand, en feitelijk was het enige onderwerp waar de pastor zich mee bezig te houden had het geloofsaspect. In tweede instantie leidde deze ontwikkeling tot een nieuwe professionalisering van het pastoraat, waarbij met wisselend succes en waardering de inbreng van met name de psychologie werd toegepast in de pastorale opleiding. Daarbij ontstonden al snel extremen, van een totale afwijzing van de psychologie enerzijds (bijvoorbeeld Adams, Barrett & de Vriese, enzovoorts) tot een totale uitlevering aan de psychologie anderzijds (dat risico loopt bijvoorbeeld Lindijer). De integratie tussen theologie en psychologie is een moeizaam gebeuren door de verschillende perspectieven en taalvelden, maar de vraag komt onherroepelijk aan de orde in de professionalisering van het pastoraat.

Nu blijkt echter dat deze professionalisering verder gaat dan de beroepsgroep van de pastores. Overall in den lande worden pastorale cursussen en trainingen gegeven, waarbij de inhoudelijke richting en de praktische deskundigheid nauwelijks getoetst kan worden. Er zal ongetwijfeld heel wat kaf tussen het koren zitten, en wat dat betreft zou het wenselijk zijn dat er op enige wijze duidelijkheid komt over de aard en de kwaliteit van de verschillende cursussen. Toch moeten we niet te snel en te negatief oordelen over deze woeker-achtige groei. We zien immers in deze ontwikkelingen een betrokkenheid en interesse van duizenden, die bewogen zijn om het lot van broeders en zusters, en die bereid zijn tijd, energie en geld te steken in het verwerven van inzicht om de ander beter bij te kunnen staan.

Zo heeft de professionalisering een vergaande laïcalisering (toerusting van 'leken') van het pastoraat tot gevolg. Ik vind dat een verheugende ontwikkeling om twee redenen. In de eerste plaats vergroot het de mogelijkheden om als kerk dienstbaar te zijn. Alleen al op praktische gronden is het toe te juichen dat de pastorale hulp door meer mensen kan worden geboden dan alleen door de vrijgestelde professional. Bovendien speelt in het pastoraat de onderlinge relatie een zo grote rol, dat het waardevol is dat het aanbod van min of meer deskundige pastores zo breed is, dat een gemeentelid ook bij anderen terecht kan wanneer de eigen pastor -om welke reden dan ook- niet de eerste keus is.

In de tweede plaats zie ik in deze ontwikkeling een zichtbare uitwerking van het priesterschap van alle gelovigen. Het vergeten ambt in de kerk krijgt (eindelijk?!) de ruimte en de waardering die het toekomt, en daarin mogen we de doorwerking van de Geest zien. De tijd is grotendeels voorbij dat de voorganger of pastor beleefd werd als de directe en enige vertegenwoordiger van God. In het pastoraat zien we dat gebeuren, dat er meer wederzijdsheid komt in de relatie tussen pastor

en gesprekspartner; in de gemeenten zien het gebeuren dat er meer onderling pastoraat komt, of liever gezegd: dat het onderlinge pastoraat herkend wordt als wat het is, namelijk een geestelijke dienst binnen de gemeente van Christus.

Voor de pastor / voorganger blijft overigens nog genoeg te doen. Het gaat niet te ver te stellen dat de taak van de pastor voor een belangrijk deel is verschoven van de bredere pastorale zorg naar de meer intensieve counseling. In de breedte wordt het werk meer gedeeld met anderen, terwijl in de diepte het werk toeneemt. In onze eeuw zien we een geweldige groei van persoonlijkheidsproblemen, relatievraagstukken, en wat dies meer zij. Dat kan zijn oorzaak hebben in een toegenomen aandacht voor deze zaken, het kan ook veroorzaakt zijn door de toegenomen complexiteit van de wereld waarin de gemeente zich bevindt. Hoe dan ook, de vrijgestelde professionele pastores mogen zich gelukkig prijzen met deze toename van bewogen en toegeruste gemeenteleden, want zonder hen zou het aantal schapen zonder herder onverdraaglijk zijn.

Nog een stap verder dan deze laïcalisering gaat de zelf-hulp, hetzij in groepen van lotgenoten, hetzij met behulp van literatuur. Dit is een logisch uitvloeisel van de ontwikkeling die hier boven beschreven is, maar er zijn nog een paar oorzaken te noemen. Om te beginnen zijn er twee negatieve oorzaken te noemen waardoor mensen hun toevlucht nemen tot zelf-hulp-vormen (met name literatuur). Zo kan het zijn dat er in de gemeente sprake is van onopgemerkte nood. Weliswaar worden er steeds meer taboes doorbroken, en komt er zo ook meer oog voor het scala aan problemen die tot dan toe niet gezien werden, maar nog steeds zijn er allerlei probleemvelden, die niet gezien worden. Toen we voor een onderzoek zochten naar mensen die in de WAO waren terecht gekomen zei meer dan de helft van de predikanten die we belden dat dat in hun gemeente niet voorkwam. Dat geeft te denken, in een land waar bijna een miljoen mensen een WAO-uitkering krijgt! Lastiger wordt het echter nog, wanneer er niet alleen geen oog is, maar ook niet mag zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor de verboden problemen, de moeiten waarop nog een taboe rust. Zo kunnen we denken aan het probleem van seksueel misbruik van jongens. Voorlopige schattingen gaan er van uit dat bijna 10 % van de mannen eens of herhaaldelijk het slachtoffer is geweest van seksueel misbruik. Na de schokgolven van het bekend worden van misbruik van meisjes vallen deze cijfers minder op, terwijl bovendien de mannen (begrijpelijk en deels terecht) zozeer als mogelijke daders zijn gezien, dat dergelijke problemen en ervaringen niet snel zullen worden besproken. In deze en dergelijke situaties is de kans groter dat geen hulp wordt gezocht bij pastores of andere hulpverleners, maar dat de betrokkene zich richt op zelf-hulp-literatuur.

Daarnaast zijn er echter twee positieve oorzaken te noemen van de toename van zelf-hulp-literatuur. Deze hebben meer te maken met mentaliteitsveranderingen dan met concrete problemen. De eerste is het toegenomen besef van de eigen verantwoordelijkheid. In de huidige samenleving is de mens meer mondig en autonoom, zodat de afhankelijkheid van witte jassen is afgenomen. Het automatisch gezag dat bijvoorbeeld pastores ook hadden is veel kleiner geworden, en dat betekent dat de mens in nood eerder geneigd is zelf te zoeken naar wegen

om zichzelf te helpen. Een tweede in dit kader positief te duiden ontwikkeling is die van het toegenomen individualisme. Hoewel daar meer over te zeggen is (en gezegd zal worden), wil ik vooreerst hier de positieve waarde van benadrukken. In samenhang met het genoemde verantwoordelijkheidsbesef wil de mondige mens in de eerste plaats zichzelf genoeg zijn. Dit positieve gevoel van eigen waarde en eigen mogelijkheden biedt een gezonde basis om te werken aan de oplossing of verwerking van levensproblemen.

Vanuit deze ontwikkelingen is de behoefte aan zelf-hulp-literatuur goed te begrijpen en ook gedeeltelijk positief te waarderen. Zoals gezegd is dit geen concurrentie met de toegenomen deskundigheid van pastores en andere hulpverleners. Eerder gaat het om een aanvulling op en een gevolg van de professionalisering van het pastoraat: een aanvulling waardoor de pastor zich kan richten op de meer intensieve begeleiding, en een gevolg van de deskundigheid in de zin dat de zelf-hulp-literatuur alleen geschreven kon worden door die toegenomen deskundigheid. Zo hebben de ontwikkelingen in kerk en samenleving geleid tot een afbraak en wederopbouw van de functie van de pastor, en tot een groeiende hoeveelheid boekjes voor de pastorale doe-het-zelver.

ANALYSE

Ook de pastorale hulpverlening behoort tot de markt van welzijn en geluk, waar vraag en aanbod op elkaar afgestemd worden. Dat verklaart de toename, maar er is nog geen inhoudelijke evaluatie mee gegeven. Om te komen tot een evenwichtig oordeel onderwerpen we eerst een aantal voorbeelden aan een nadere beschouwing. Dan gaan we na welke nadelen en gevaren verbonden zijn aan de zelf-hulp-literatuur, om daarna de voordelen en mogelijkheden te zien.

De eerste vraag bij de analyse is welke boeken we selecteren. Om praktische redenen mag dit aantal niet te groot zijn, terwijl we toch een betrouwbaar overzicht proberen te schetsen. De criteria waarop we gekozen hebben zijn: 1) verscheidenheid van theologische en psychologische gezichtspunten, 2) gerichtheid op de mens in nood zelf, en niet primair op de pastor, en 3) min of meer toegespitst op het thema zelfaanvaarding, om de vergelijking te vereenvoudigen. Om voor de hand liggende redenen heb ik alleen literatuur van anderen opgenomen. Zo ontstond het volgende lijstje:

- Wim Rietkerk, *Ik wou, dat ik kon geloven*. Kok-Voorhoeve 1993
- Henk Rothuizen, *Vader, wie ben ik?* Gideon / Rafael 1986
- Aleid Schilder, *Hulpeloos maar schuldig*. Kok 1987
- David Seamands, *Genezing van beschadigde emoties*. Gideon 1983
- Bruce Thompson, *Muren van mijn hart*. Gideon 1990

De verschillen tussen deze boekjes zijn groot. Met name dat van Aleid Schilder valt op in de rij, omdat het niet van evangelische (of reformatorische) komaf is, en omdat het meer een wetenschappelijke benadering hanteert. Dat we het hebben opgenomen is omdat het blijkens de ervaring en de herdrukken bij velen aanslaat en beleefd wordt als een bruikbaar boekje binnen de zelf-hulp-literatuur. Schilder schrijft als psychologe, de overigen als pastor / voorganger, hoewel Bruce Thompson feitelijk arts is. Voor de analyse bekijken we een aantal aspecten: de psychologische en theologische uitgangspunten, de stijl van overdracht en de doelstelling van de auteur. Nadrukkelijk moet worden gezegd dat door het beperkte aantal boekjes geen algemene conclusies kunnen worden getrokken, ook al ben ik persoonlijk van mening dat dit een redelijk betrouwbare steekproef is.

PSYCHOLOGISCHE UITGANGSPUNTEN.

Van de vijf boekjes is dat van Schilder -zoals te verwachten was- het meest duidelijk over de psychologische uitgangspunten. Ze kiest voor het cognitieve perspectief van de depressie-theorieën van Beck en Seligman. Bij Beck gaat het dan om depressief makende innerlijke leefregels, bij Seligman om aangeleerde hulpeloosheid. Schilder concludeert dan dat er een patroon kan ontstaan waarin men zich schuldig voelt over de eigen hulpeloosheid. Ze betreft dit op gereformeerde leerstellingen en concludeert dat de 'opdracht tot neerslachtingheid', de hulpeloosheid, de onvervulbare wet, en enkele andere gereformeerde standpunten inderdaad kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van depressies. Voor de therapie betekent dit dat een nieuwe kijk op de menselijke positie en mogelijkheden nodig is. Zo begint haar zoektocht naar een herschreven theologie, die haar inmiddels gebracht heeft tot overtuigingen die zij zelf als christelijk ziet, maar die in elk geval niet gereformeerd zijn.

Rietkerk maakt ook veelvuldig gebruik van psychologische theorieën, maar doet dat meer eclectisch. Hij gaat in op de grondvormen van de existentiële angst, zoals Riemann en Horney die beschreven hebben, hanteert het ontwikkelingsmodel van Erikson, en gebruikt de christelijke psychologie van Crabb. Op elke bladzijde lees je een pastor die kennis heeft van de psychologie, maar zich niet uitlevert aan een bepaalde school. Voor het boekje van Rietkerk geldt dat het psychologische en het theologische perspectief naadloos ineen geschoven worden, waardoor de vraag gesteld kan worden of de integratie inderdaad zo probleemloos is. Het model waarmee Rietkerk lijkt te werken verklaart de moeiten rond schuld, schaamte, teleurstellingen enzovoorts uit verkeerde denkbeelden, waardoor de negatieve emoties veroorzaakt worden. De wortels van deze denkbeelden liggen in de waarden die de cultuur uitdraagt en in de persoonlijke levensloop. Daarbij heeft de vroege jeugd een belangrijke invloed, maar dat is niet het enige. Voor de therapie betekent dit een opbouwen van juiste denkbeelden, geijkt aan de Schrift, en versterkt door positieve relaties.

Bij Rothuizen, Seamands en Thompson vinden we geen uitgewerkte psychologie. Dat maakt de vergelijking iets lastiger. Toch druipt de psychologie van elke

bladzijde af, al is het in een religieuze vertaling. Voor deze boekjes geldt dat er zeer onkritisch wordt omgegaan met psychologische inzichten. Dat kan wel verdedigd worden met een beroep op de aard van de boeken, maar die verdediging kan mij niet tevreden stellen. Ook wanneer men niet expliciet de psychologie erbij haalt dient men een zorgvuldige benadering te gebruiken. In deze boekjes vinden we echter een schijnbaar vanzelfsprekende integratie van psychologische en theologische gegevens, waarbij bovendien het niveau van de psychologie niet uitsteekt boven het (gezond) verstand.

Seamands heeft in het afgelopen decennium voor velen veel goeds betekend. Lezing van zijn boekjes is voor een behoorlijk aantal mensen tot heil geweest, en zelfs Aleid Schilder raadt lezing van zijn boekjes aan bij cliënten die zoeken naar een nieuwe omgang met zichzelf en God. Hij legt in zijn benadering alle accent op de emoties, en met name op de beschadiging die daarin kan optreden. Dat kan leiden tot perfectionisme, wat zich uit in de tirannie van het moeten, zelfverwerping, innerlijke onrust, wetticisme, bitterheid en ontkenning. De wortels van de problemen liggen volgens Seamands in ouders die nooit tevreden zijn en onvoorspelbare situaties thuis. Kortom: de vroege jeugd (of zelfs de conceptie!) en de relatie met de ouders is bepalend. Vanuit deze relaties ontstaat een levenshouding, die gekenmerkt wordt door beschadigde emoties. De onjuiste denkbeelden zijn daarin van belang, zoals blijkt uit de therapie die Seamands voorschrijft, waarbij het opnieuw doorleven (met een gezonde basis van denkbeelden), en het uitgebreid in gebed brengen centraal staan. Verder legt Seamands de nadruk op lofprijzing, zingen, samen-zijn, Bijbellezen en het vertrouwen op de tegenwoordigheid van Gods Geest. Seamands staat hiermee in de lijn van 'innerlijke genezing'. Het model is feitelijk medisch van aard: de beeldspraak van lichamelijke wonden wordt toegepast op het geestelijke, en de genezing bestaat daaruit dat men zich voorstelt dat de Geest afdaalt in deze wonden en ze verzorgt en heelt.

Rothuizen gaat in op identiteit, geborgenheid, afwijzing, schuld en zekerheid. Volgens Rothuizen wordt de identiteit gevormd door omgeving, opvoeding en eigen keuzen. In het geloof kan echter een identiteitsverandering optreden door de nieuwe relatie met God. Daarvoor is belangrijk dat we niet langer als knechten, maar werkelijk als kinderen van God leven. Nu kunnen er problemen optreden doordat de mens in zijn / haar jeugd onvoldoende geborgenheid heeft ervaren, onvoldoende aandacht en liefde kreeg, of afgewezen werd. Dat laatste vormt in zekere zin de kern van Rothuizens benadering. De afwijzing kan al optreden voor de geboorte. De reactie van de opgroeiende mens kan zijn dat die gaat geloven in de afwijzing en zo zichzelf afwijst, dat die in reactie de ander afwijst, of vanuit Gods liefde de afwijzing met aanvaarding tegemoet treedt en zo aanvaarding ontvangt. In de therapie hoort dan ook dat eerst de zonde aan God beleden wordt dat de leugen van de afwijzing geloofd is, vervolgens de nood. Daarna volgen vergeving van de persoon die heeft afgewezen, het zelf ontvangen van Gods vergeving en aanvaarding en het toeëigenen van de waarheid. Bij Rothuizen vormen de verkeerde denkbeelden ('leugen') een schakel tussen de emotionele

problemen en de relationele oorzaken. De oplossing ligt in het opnieuw ervaren van geborgenheid en liefde in de gemeenschap met elkaar en het daardoor bijstellen van verkeerde ideeën. Dat betekent dat feitelijk de nadruk komt te liggen op de relaties als oorzaak en medicijn.

Thompson tenslotte gebruikt een vrij simpel en inzichtelijk model. Hij gaat uit van het beeld van een paslood. Het ideaal is dat dat recht naar beneden hangt, maar bij een ongezonde ontwikkeling ontstaat er een slinger tussen afwijzing en rebellie. Thompson beschrijft de ontdekking van dit beeld en werkt het in zijn 'Entdeckersfreude' 245 bladzijden lang uit. Wanneer het paslood scheef staat, worden de stenen van het leven ook scheef op elkaar gestapeld, zodat de stevigheid zeer beperkt is. De oorzaak van dit alles ligt in de relatie met gezagsdragers, met name in de jeugd. De therapie bestaat uit het afbreken van de scheve muren waarachter de mens zich verschuilt en het opbouwen van een nieuw bouwwerk naar de lijn van het zuiver paslood.

Psychologisch gezien geldt voor al deze auteurs dat ze een zeker voorkeur hebben voor een cognitieve benadering. De oorzaak van problemen en gevoelens ligt in denkbeelden. Over de oorzaak verschillen de meningen enigszins. Bij Schilder en Rietkerk vinden we de normen en waarden van de (sub-)cultuur, bij de overigen ligt de nadruk meer op de verstoorde relaties, met name in de (vroeg) jeugd. Bij Rothuizen, Seamands en Thompson zijn bepaalde accenten te herkennen uit met name de (neo-)Freudiaanse benadering, inclusief de aandacht voor het veld van de seksualiteit, waar ze veel voorbeelden uit halen. Ook de oplossingen zoeken ze in die richting, waarbij bijvoorbeeld het overdrachtsprincipe gebruikt wordt. In de relatie met de pastor en de gemeente worden de eerdere relaties (vooral met de vader) verwerkt, terwijl ook de relatie met God als zodanig wordt gebruikt. Schilder werkt veel meer in het cognitieve vlak, en Rietkerk gebruikt van de verschillende perspectieven wat bruikbaar lijkt.

THEOLOGISCHE UITGANGSPUNTEN.

Als het gaat om de theologische uitgangspunten rammelt het vaak al even hard. Eigenlijk geeft alleen Rietkerk een grondige theologische benadering. Hij benadert het Bijbels mensbeeld vanuit het kernbegrip 'vertrouwensrelatie'. Hij plaatst de fundamentele angsten in de spanning tussen het verlangen naar het paradijs en de oerangst na de zondeval. In het Nieuwe Testament komt dan het zoonschap van God centraal te staan, waarbij we onze ideaalbeelden moeten afstemmen op Gods beeld van ons. Bovendien zoekt Rietkerk voorzichtig een weg om de eeuwige raad van God ter sprake te brengen en in dat kader Gods goedheid en het kwaad zinvol te bespreken. Kern van de boodschap lijkt dat we als mens een uniek persoon zijn voor Gods aangezicht. Die uniciteit komt pas echt uit de verf in een relatie van liefde. Zelfaanvaarding nu betekent dat je voor God mag bestaan met je fouten, omdat je niet samenvalt met je fouten.

Schilder zoekt een herschrijving van de theologie, en zelfs wanneer we haar latere (meer theologisch georiënteerde) boekjes buiten beschouwing laten, moeten we

vaststellen dat haar herschrijven op theologische gronden op bepaalde punten problematisch is. Ze stelt dat de vraag op de mens goed of slecht is nooit definitief beantwoord zal kunnen worden, en richt zich vervolgens op de vraag welk mensbeeld therapeutisch bruikbaar is. Daarbij wijst ze de extremen af, en kiest voor een positie dat de mens potentialiteiten ten goede en ten kwade heeft, waarbij ze de potentialiteit ten kwade ziet als het radicaal aangetaste in de mens sinds de zondeval. Door Christus is dit kwade niet langer een noodlot, maar een mogelijkheid, naast de mogelijkheid het goede te doen. Ze sluit dan expliciet aan bij de semi-pelagianen en pleit voor de erkenning van het kwade als wezenlijk deel van onszelf. Zo heeft de mens de mogelijkheid tot groei in zich.

Bij Seamands vinden we het meest duidelijk een theologisch onjuiste onderbouwing voor de zelfaanvaarding. Hij stelt met betrekking tot het grote gebod: "We hebben eigenlijk niet twee, maar drie geboden: We moeten God, onszelf en onze naaste liefhebben. Ik noem onszelf op de tweede plaats, omdat Jezus een gezonde 'zelfliefde' tot basis maakt van een gezonde naastenliefde." (p. 84) Het zijn juist deze citaten die Schilder aanhaalt om de boekjes van Seamands aan te bevelen. Het is ook een manier van denken die men in brede kringen kan horen. Soms wordt dit verbonden met Paulus' woorden dat niemand zijn eigen vlees haat. Toch moet hier op theologische gronden tegen gewaarschuwd worden. Het gaat bij deze teksten niet om een gebod tot zelfliefde, zelfs niet om een impliciet gebod. Integendeel. Het gaat heel nadrukkelijk om een beschrijving van de fundamenteel menselijke levenshouding dat we altijd onszelf liefhebben. Daar ligt nu net het probleem. Voor de christen is er niet de opdracht zichzelf lief te hebben, maar de ander zo lief te hebben als hij / zij vanzelfsprekend zichzelf lief heeft. (Dat dit ook geldt voor mensen die zichzelf afwijzen heb ik geprobeerd te laten zien in "Mag ik er zijn", Kok-Voorhoeve 1990)

Bij Seamands - en hetzelfde kan gezegd worden van Rothuizen en Thompson - wordt theologisch ingezet bij de genade, de immer positieve liefde van God voor mensen die door het leven geschonden zijn. Dat is prachtig, en het is ook terecht. Het probleem is alleen dat de gebrokenheid theologisch onvoldoende serieus wordt genomen als wezenlijk onderdeel van de Bijbelse openbaring, en dat mede daardoor ook de genade beperkt wordt tot vergeving en heiliging. Zo wordt bij Rothuizen de identiteit verankerd in God, maar pas in de wedergeboorte. Waarom wordt niet gewoon erkend dat de schepping het fundament vormt voor de zelfaanvaarding en de identiteit, omdat in ons schepsel-zijn Gods liefde het initiatief vormt? Waarom wordt de gebrokenheid theologisch niet dieper uitgebouwd en serieus genomen als de werkelijkheid waarin we bestaan en waarin we ook van God vervreemd zijn? Nu wordt het wel genoemd, maar feitelijk alleen als achtergrond van de onverloste mens.

Zo zijn er theologisch de nodige haken en ogen. Ter illustratie ronden we dit deel af met enkele in het oog springende oppervlakkigheden en onjuistheden. Thompson bijvoorbeeld zegt op blz. 238 "Veel van de profetie in de Bijbel spreekt van het Midden-Oosten." Zo'n opmerking is lachwekkend in zijn onbenulligheid, maar Thompson schijnt het serieus te menen. Dat blijkt ook uit

het feit dat hij aan de namen van de twaalf poorten die in het herbouwde Jeruzalem van Nehemia 3 elk een geestelijke betekenis en praktische toepassing geeft. Natuurlijk mag dat, maar doe dan niet alsof dit de betekenis is van die namen. Het gaat om niet meer dan een aardig taalspel.

Rothuizen glijdt aanmerkelijk minder uit, maar heeft net als de anderen teveel de neiging wet en evangelie tegen elkaar uit te spelen. Dat heeft hij ook nodig voor zijn betoog, want hij wil de lezer duidelijk maken dat het zoonschap iets heel anders is dan het knechtschap. Dat is een Bijbelse lijn, maar het is de vraag of op dit punt oude en nieuwe testament elkaar zo tegenspreken. Is de wet niet veel meer ook een vingerwijzing naar het leven geweest? Niet voor niets is er in het verbondsleven een feest dat de vreugde van de wet viert. Dat is niet om knechten te zijn, maar om als volk van God te leven en te danken voor de vreugdevolle en positieve leefregels. Enigszins aangescherpt zou men kunnen zeggen dat de wet niets te maken heeft met wetticisme. Welnu, deze nuancering is vreemd aan Rothuizens boekje. Daarbij komt nog het risico dat de nadruk op heiliging een nieuw moralisme kan inluiden. Een theologisch zwak detail is de uitwerking van de geschenken die de vader in de gelijkenis geeft aan de 'verloren zoon', waarbij elk geschenk een geestelijke betekenis krijgt. Mooie beeldspraak, maar het is de vraag of de Bijbel die betekenissen bevat.

Het totaal overziende komen we tot de conclusie dat er de nodige bezwaren zijn in te brengen tegen deze boekjes, met uitzondering van Rietkerk. Soms gaat het om theologische blunders, vaak om oppervlakkigheden en om een manier van Bijbelgebruik die Gods Woord niet werkelijk serieus neemt, maar alleen gebruikt als een bron van anekdotes en beelden. Dat mag een hard oordeel lijken over auteurs uit een richting die als Bijbelgetrouw bekend staat. Toch is in de drie besproken evangelische boekjes sprake van een oppervlakkig en eigenzinnig Bijbel-gebruik en niet van een eerlijke Bijbel-uitleg. Daarmee is niet gezegd dat de inhoud van deze boekjes tegen de Bijbel in gaat. Op enkele details na is de grote lijn wel Bijbels. Het is alleen te beperkt, teveel denken vanuit een bepaald menselijk vooropgezet standpunt, en te weinig rekening houdend met de lijnen die de Schrift zelf trekt.

Doel en stijl. Het derde punt waar we aandacht aan besteden is de stijl. Ook hier valt de groep uiteen in twee blokken. Rietkerk en Schilder bieden een onderbouwd betoog, terwijl de andere drie meer op een empathische toespraak lijken. Bij Schilder is de stijl het meest wetenschappelijk, maar dat komt doordat het feitelijk niet meer dan een gepubliceerde doctoraalscriptie is. Dat het ook bedoeld is voor en gelezen wordt door 'getroffenen' zal meer komen door de herkenning van het probleem dan door de stijl van de auteur. Rietkerk weet een aardige mix te vinden van persoonlijke betrokkenheid en wetenschappelijke onderbouwing. Helaas zal het gevolg wel zijn dat het voor pastores en hulpverleners te weinig therapie biedt en voor getroffenen teveel theorie. Op dit punt is de nederlandse boekenmarkt nu eenmaal problematisch, en wordt van auteurs verwacht dat ze beide doelgroepen tegelijk aanspreken.

Heel anders ligt het zoals gezegd bij Rothuizen, Seamands en Thompson. Zij houden zich geheel aan de Amerikaanse stijl, die zich kenmerkt door een veelheid aan anekdotes en voorbeelden, waarbij de eigen persoonlijkheid en levensloop niet zelden in het middelpunt van de belangstelling staat. Dat heeft het voordeel dat we nu weten hoe Henk Rothuizens vader, vrouw en kinderen heten, en het lijkt of we zo ook werkelijk zicht krijgen op de persoonlijke belevingen en vragen van de schrijver. Uit een kritische analyse van Amerikaanse pastorale zelf-hulp literatuur (waaronder Dobson, Seamands en Kushner) concludeerde W. Kaminer in het tijdschrift *Theology Today* (XLVIII, 301-325) dat zekerheid en persoonlijkheid belangrijker marketing-instrumenten zijn dan argumentatie en het stimuleren van het denken. Volgens Kaminer geven de schrijvers schijnheilige beelden van zichzelf en brengen ze de boodschap in absolute termen. Hoewel ook zij erkent dat deze boekjes velen helpen, merkt ze een pedanterie en een onwaarschijnlijke nederigheid op als centrale kenmerken van populaire religieuze auteurs. De gangbare zekerheden die worden doorgegeven zijn onder meer dat heil en herstel voor ieder bereikbaar is als je maar afhankelijk bent van God, dat egoïsme verkeerd en zelfliefde goed is, enzovoorts. Persoonlijk zou ik over de vijf hier genoemde boekjes niet zo hard willen oordelen als het gaat om de stijl of om de persoonlijkheid van de schrijver zoals die wordt meegedeeld, maar ik kan me haar irritatie wel voorstellen.

EVALUATIE

We hebben met de pastorale zelf-hulp-literatuur te maken met een wonderlijk fenomeen. Enerzijds worden er zeer velen door geholpen, anderzijds kleven er inhoudelijk tal van bezwaren aan, zowel op psychologisch als op theologisch vlak. Die bezwaren hebben niet eens zozeer te maken met een standpunt dat afwijkt van het mijne, maar veel meer met een onzorgvuldigheid die bij tijden storend en soms ontoelaatbaar is. Het enige boekje in de besproken rij dat op beide terreinen voldoende zorgvuldig is, is dat van Rietkerk, maar dat zal voor velen minder geschikt zijn door het hoge niveau. Dat leidt tot de conclusie dat veel mensen het meest geholpen zijn met boekjes die de toets van de kritiek niet kunnen doorstaan. Om deze reden is er in de pastoraal-theologische literatuur weinig aandacht voor dit genre, terwijl omgekeerd de mens in nood weinig geholpen is met academische lectuur, die weliswaar verantwoord is, maar geen hulp kan bieden in de vragen waar men mee leeft. De enig nuttige vraag is dan ook niet of de doe-het-zelf-rage goed of slecht is, maar met welke gevaren en mogelijkheden we te rekenen hebben in de wetenschap dat velen dergelijke boekjes lezen.

GEVAREN

Voor een bespreking van de gevaren van pastorale zelf-hulp-literatuur herhalen we niet de kritiek die hierboven al geuit is. Hooguit kunnen we zeggen dat het eerste gevaar hierin bestaat dat mensen in nood zozeer behoefte hebben aan een oplossing dat ze de ene verkeerde theologie door de andere vervangen.

Persoonlijk kan ik daar tot op zekere hoogte mee leven, zolang de kern niet wordt aangetast. Er zijn echter nog andere gevaren, die niet zozeer te maken hebben met de inhoudelijke tekortkomingen, maar met de aard van deze lectuur.

In een tijd waarin de gemeenschapservaring schaars is en velen door het leven gaan als schapen die geen herder hebben, is het niet vreemd dat er een markt opkomt die papieren herderschap aanbiedt. Dat is om te beginnen de waarde van dergelijke literatuur, maar het is ook het gevaar. Zeker bij de probleemvelden die in de hier besproken boekjes aan de orde zijn is inzicht in het eigen leven een belangrijke zaak bij de verwerking, maar zoals de boekjes zelf steeds aangeven hebben alle voorbeelden van herstel en vernieuwing niet in de eerste plaats te maken met een nieuw inzicht op het rationele vlak, maar met een nieuwe ervaring van aanvaarding en liefde binnen een gemeenschap. Dat leidt dan ook onmiddellijk tot de vraag of deze boekjes niet per definitie tekort schieten.

Nu zullen de auteurs dit onmiddellijk toegeven, en ze zullen (misschien zonder uitzondering) oproepen te zoeken naar een plaats waar die gemeenschap en aanvaarding gevonden kan worden. Toch is het de vraag of de individuele benadering niet het gevaar in zich heeft dat daardoor een oplossing gesuggereerd wordt die voor het individu niet haalbaar is. Anders gezegd: zijn dit niet boekjes die eigenlijk meer voor de pastor en de gemeenschap bestemd zijn dan voor de mens in nood? Als dat zo is, is dan de persoonlijk gerichte stijl wel zo gelukkig en is de gebrekkige onderbouwing dan nog aanvaardbaar?

Natuurlijk zijn er tal van onderwerpen te bedenken waar een cognitieve rationale benadering voor persoonlijk gebruik heel zinvol is door de aangeboden informatie. Te denken is aan vragen rond de opvoeding, verschillende mogelijkheden van gebedsvormen, enzovoorts. Het is alleen de vraag of identiteitsproblemen zoals ze in deze (en dergelijke) boekjes aan de orde komen te behandelen zijn door middel van lectuur alleen, en of deze boekjes ondanks zichzelf niet de suggestie wekken dat zelf-medicatie voldoende is! Deze vraag klemt des te meer als we beseffen dat steeds zwaardere problemen aan de orde worden gesteld, waarbij herhaaldelijk wordt gesuggereerd dat professionele begeleiding van de kant van psychotherapeuten onvoldoende was, maar waar de benadering van de auteur in kwestie als eerste verlichting schonk. Wie dat onvoorbereid leest krijgt de neiging de afspraak met de psycholoog af te zeggen en met 100 bladzijden evangelisch medicijn in bed te kruipen met de hoop dat zo eindelijk de jarenlange problemen over zullen gaan, maar met het effect dat er alleen maar weer een nieuwe teleurstelling bij komt.

Zo bezien kan het middel erger zijn dan de kwaal. Wanneer namelijk de doe-het-zelf-rage tot gevolg heeft dat meer mensen zelf gaan zoeken naar oplossingen voor diep gevoelde problemen, dan is het gevaar groot dat er wordt meegewerkt aan een toenemende individualisering. Niet alleen kan dat een werkelijke oplossing in de weg staan, het kan ook het probleem vergroten, omdat de individualisering en daarmee gepaard gaande eenzaamheid bij de belangrijkste bronnen horen voor de toenemende identiteitsproblemen. Eerder is deze

individualisering positief uitgelegd als het gaat om de eigen verantwoordelijkheid en mondigheid van de moderne mens, maar de onmiddellijke keerzijde is, dat de zelf-hulp kan bijdragen aan een verdere verbrokkeling van de sociale context. Zo kan een gebrek aan gemeenschap via zelf-hulp leiden tot een nog groter gebrek aan gemeenschap

MOGELIJKHEDEN

Hoe dan wel? Een sterke afwijzing van de zelf-hulp-literatuur lijkt me ongewenst. Dat zou namelijk een vervreemding tot gevolg hebben tussen pastor en gesprekspartner. In veel gevallen moeten we niet verwachten dat de moderne mondige mens zich de toegang zal laten ontzeggen tot hulpmiddelen die hij of zij zelf als bruikbaar en zinvol ervaart. Bovendien moeten we niet over het hoofd zien dat de boekjes kennelijk beantwoorden aan een behoefte en daarin velen tot zegen zijn. De enige weg die ons open staat is het zo inschakelen van deze hulpmiddelen dat het nuttig effect vergroot wordt en de gevaren beperkt blijven.

Dat betekent dat de pastor bewuster moet proberen de zelf-hulp-rage te integreren in de pastorale begeleiding. Voor individueel pastoraat liggen er mogelijkheden in het aanbevelen van boekjes (met eventuele vermelding van de zwakheden), en over de inhoud door te praten in volgende gesprekken. Voor groepspastoraat liggen de mogelijkheden in het gezamenlijk doorwerken van een bepaald boek, dat aansluit bij de onderwerpen die in die groep van belang zijn. In beide gevallen verdient het aanbeveling hoofdstuk voor hoofdstuk te werken. Het spreekt voor zich dat de pastor zelf goed op de hoogte moet zijn van de beschikbare literatuur, en deze gelezen en doordacht heeft voor ze aan te bevelen. Wanneer een gesprekspartner melding maakt van een bepaald boek, dat hem of haar heeft geholpen, dan zal de pastor er goed aan doen ook zelf dat boek te bestuderen, zowel met het oog op andere gesprekspartners, als met het oog op het eventueel noodzakelijke corrigeren. Het centrale doel is echter dat de boekjes niet leiden tot een vermindering van de gemeenschap, maar juist in het kader van de gemeenschap kunnen bijdragen aan herstel.

Tenslotte spreekt uit het voorgaande een hartelijk verlangen dat er meer goede pastorale doe-het-zelf-literatuur op de markt komt. Maar dat zal voorlopig vermoedelijk een vrome wens blijven.